

XIV. ASIR DOĞU KARADENİZ TARİHİNDEN BİR SAFHA: HACİEMİROĞULLARI, GİRESUN VE KUŞDOĞAN BEY İLİŞKİSİ HAKKINDA NELER BİLİYORUZ?*

Feridun M. EMECEN**

ÖZ

Giresun kesiminde XIV. asrın başlarında yoğun faaliyette bulunan Türkmenlerin sahil bölgelerine inerek askeri yapılanmalar oluşturdukları bilinmektedir. Bu makalede, Giresun'a yönelik olarak akın faaliyetinde bulunan ilk Türkmen beyi Kuşdoğan'ın gerek isminin tesbiti gerekse faaliyetleri hakkında ne gibi bilgilere ulaşılabildiği konusu üzerinde durulmuştur. Trabzon Komnenoslarının tarihçisi Panaretos'un Grek harfleriyle yazdığı bu Türkmen beyinin adının nasıl okunacağı önemli bir mesele teşkil etmiştir. Bunun Kuşdoğan şeklinde okunması gerektiği tesbiti tarafımdan yapıldıktan sonra oluşan tartışmalar ve görüşlere burada temas edilmiş, onun bir beylik kurucusu şeklinde anılıp etrafında oluşturulan "sentetik" bilgiler ele alınıp ayıklanarak, Kuşdoğan Bey'in gerçek kimliği ve faaliyetleri hususunda nelerin kuvvetle vurgulanabileceği belirtilmiştir. Bunlar ise şu başlıklar altında toplanmıştır: Hacıemiroğulları ve Taceddinoğulları'nın ortaya çıkışından biraz daha erken dönemde Çepni gruplarının başında yer aldığı; bunlarla ilişkilerinin mahiyeti hakkında hiçbir bilginin bulunmadığı; Hacıemiroğulları'nın ataları ile irtibatlandırılacak kesin delillerin mevcut olmadığı; Canik bölgesinden Giresun Aksu vadisine kadar uzanan kesimdeki Kuşdoğan köylerinin adından hareketle oluşturduğu nüfuz alanının tesbit edilebileceği; bugün Giresun'a uzanan Aksu vadisinde Dereli'nin yakınında Kuşluhan diye anılan kalesinin onun tarafından askeri bir üs halinde kullanılmış olabileceği; Giresun'a yönelik akın faaliyetlerinde bulunma amaçlı bir askeri bölge/Uç hattı teşkil ettiği; Giresun yöresinin ilk Türk fatihleri olan topluluğun askeri lideri olduğu.

Anahtar Sözcükler: Çepni, Hacıemiroğulları, Kuşdoğan Bey, Komnenoslar, II. Alexios, Panaretos

A PHASE OF HISTORY OF THE EASTERN BLACK SEA IN THE 14TH CENTURY: WHAT DO WE KNOW ABOUT THE RELATIONSHIP AMONG HACİEMİROĞULLARI, GİRESUN AND KUŞDOĞAN BEY?

ABSTRACT

It is known that in the beginning of the 14th century, the Turcoman tribes involving in intense activities had arrived at the coastline of Giresun region and formed military settlements. This article is both about the detection of the name of raiding Turcoman Bey, Kuşdoğan in Giresun and about what kind of information we have reached on his

* *Gönderim tarihi: 14.10.2018. Kabul tarihi: 09.11.2018.*

** *Prof. Dr., 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İSTANBUL.
feridunemecen@yahoo.com ORCID: 0000-0002-7478-7411*

activities in this region. Historian Panaretos of Komnenos Dynasty of Trebizond wrote the name of this Turcoman bey with Greek alphabet and this formed an important issue upon the pronunciation of his name. This paper first argues that, the name should be read as Kuşdoğan, then the discussions and arguments will be evaluated. It is argued that Kuşdoğan Bey was a founder of a *beylik*: this kind of “synthetic” information will be combed out and what can be stressed about his authentic identity and deeds will be stated. The achievements of the article can be collected under those headings: Kuşdoğan Bey was at the head of Çepni groups not long before the emergence of Hacıemiroğulları and Taceddinoğulları therefore there is not any information about his relationship with these two groups; there are not certain evidence to relate him with the ancestors of Hacıemiroğulları; we can detect his region of influence by researching the villages named Kuşdoğan in the region between Canik and Giresun Aksu valley; the Kuşluhan castle in vicinity of today’s Dereli in Aksu Valley may have been used as a bastion by Kuşdoğan Bey; that he made a military region/a boundary to organize the raids towards Giresun; and that he was the military leader of the first Turkish conquerors of Giresun region.

Keywords: Çepni, Hacıemiroğulları, Kuşdoğan Bey, Komnenos Dynasty, Alexios II, Panaretos.

Doğu Karadeniz kıyılarında Türk hâkimiyetinin başlamasıyla ilgili bilgiler hayli karışık ve bilinmezlerle dolu bir özellik gösterir. Bilhassa Komnenos hanedanının Trabzon merkezli devletinin ortaya çıkışı sonrası bölgede faaliyet göstermekte olan Türklerle ilgili bilgiler giderek artar. Bununla beraber XIII. asrın sonlarına kadar bu kesimde faaliyet gösteren Türk emirlerinin kimliği konusunda belirsizlikler tam olarak zail olmaz. Döneme ait Selçuklu tarihlerinde bu kesimle ilgili dolaylı bilgiler bulunmaktadır. Buna karşılık Komnenosların tarihini kaleme alan muasır bir kaynağın yardımıyla bölgedeki askeri ve siyasi gelişmeleri nispeten de olsa anlamak mümkün olabilmektedir. Fakat bu bilgiler ayrıntılı bir manzara arz etmez, söz konusu bilgileri kullanan tarihçilerin tahmini ve muhayyel istidlal yahut istihraçlarıyla oluşan bir sentetik bir anlatım ortaya çıkmış görünür. Bu istihraçlardan oluşan sun’i tarih, giderek tekrarlanıp genel bir kabul ve anlatıma dönüşerek “gerçek bilgi” gibi algılanmaya başlanmıştır. Aslında bu durum tarihin bizatihi kendisi hakkında tartışma ortamını zedeleyecek bir kabullenmeye yol açmış olma hali itibarıyla büyük bir tehlikedir, Yine de bilgilerin zayıf olduğu ortamda tarihçilerin çok rahat “at oynatabileceği” bir alanı oluşturmasına şaşırılmamak lazımdır. Buradaki tehlike zayıf bilgilerden çıkarılan sun’i tarihin herkesçe kabul edilip tartışmasız hale gelişinde yatmaktadır.

Bu meyanda hususiyle Doğu Karadeniz kesiminde faaliyet gösteren Türk emirlerinin kimliği ve mensubiyetleri söz konusu olduğunda icad edilmeye çalışılan bir tarihi anlatımın varlığı hemen dikkati çeker. Akademik anlamda eldeki verilerin böylesine büyük bir tarihi istihraçlara yol açıp aç(a)madığı meselesi daima tartışmalı bir husustur. Bu manada Trabzon Komnenoslarının güney ve batı hudutlarında yüksek yaylalık alanlarından aşağılara doğru inen ve

askeri bir teşkilatlanma içine buldukları açık olan Türkmen gruplarının nasıl tanımlanacağı ve teşhis edilebileceği konusu önemli bir mesele olarak karşımızda durmaktadır. Bunların kimliği ve organizasyonlarının arkasında yatan merkezi bir siyasi gücün mevcut olup olmadığı gibi mevzular açıklığa tam olarak kavuşmamaktadır. Giresun kesiminde Trabzon Komnenoslarına karşı faaliyet yürüten Türk emirlerinin kimliğiyle ilgili bilgiler de bu belirttiklerimizden müstağni değildir.

İmdi burada asıl üzerinde durmak istediğimiz konu; Komnenosların tarihini kaleme alan Panaretos'un bölge tarihi açısından çok önemli olan ve verdiği bilgilerle Trabzon karşısındaki dünyayı, dolayısıyla Türkmenlerin faaliyetini anlamaya imkân veren bilgileri içinde Giresun kesimiyle alakalı bulunanlarıdır. Panaretos'un kısa bilgileri, bazı tarihçilere bölgedeki Türkmen yapılanmalarının mahiyeti hakkında yeni fikirler vermiş durumdadır. Ayrıca yine buradan hareketle muhayyel bir Türkmen siyasi oluşumu ve beyliklerine dair bilgiler üretilmiştir. Bu kesimde sınır hatlarında ortaya çıktığı belirtilen beylik statüsü verilen siyasi teşekküller içinde Hacıemiroğulları ve Taceddinoğulları dışında sayılanların hayli tartışmalı olduğunu öncelikle belirtmem gerekir.

Bu bağlamda tartışmalı bir başka husus ise bazı araştırmalarda bölgedeki Hacıemiroğulları beyliğinin kurucusu olarak gösterilen ve Giresun çevresinde askeri faaliyetlerde bulunan Kuşdoğan Bey'dir. Konuyla ilgili kesinleşmiş bir bilgi yokken ve mesele hayli tartışmalı bir durumda iken Kuşdoğan Bey ve Hacıemiroğulları ile alakalı yazılanların nasıl "kesinleşmiş" gibi kabul edildiğini gösteren bir örnek şöyledir:

"Danişmentlilerin yıkılmasından sonra Savcı Bey'in oğulları Doğanşah Bey, merkezi Niksar olan Taceddinoğulları Beyliğini, Kuşdoğan Bey ise merkezi Mesudiye'nin Kale köyü olan Hacıemiroğulları Beyliğini kurmuştur. Genç Ağa ve Satılmış gibi kudretli Çepni ileri gelenleri de beylik içinde görev almışlardır. Kuşdoğan Bey'in kurduğu beyliğin bilinen hükümdarları Bayram Bey ve oğlu İbrahim Bey, sonra da Süleyman Bey'dir. Bu yüzden söz konusu beyliğin bir başka adı da Bayramoğulları'dır."¹

Tabii ki bu bilgi -yazarı belirtmemekle birlikte- bir başka araştırmaya dayanmaktadır. Şimdi Hacıemiroğulları, Kuşdoğan Bey ilişkisi ve Kuşdoğan Bey adı üzerindeki tartışmalara bir göz atalım:

Panaretos (1320-1390?) kısa kroniğinde² 1301 yılı olaylarını anlatırken, Eylül ayında imparator II. Aleksios'un (1297-1330) Giresun'a gelip burada bulunan Türk beyi "Koustouganis"i (Κουστουγάνης) ele geçirdiğinden ve

¹ Mehmet Fatsa, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun (Sosyal ve Ekonomik Hayat)*, Ankara 2010, s. 5. Yazar bu bilgiyi neredeyse aynen Necati Demir'in kitabındaki bilgilerden nakletmiştir: kırs. *Hacıemiroğulları Beyliği*, Ankara 2007, s. 58.

² Panaretos ve eseri için bk. Murat Keçiş, "Trabzon Rum İmparatorluğu Tarihçisi Panaretos ve Eseri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, sy.12 (Trabzon 2012), 25-38.

birçok Türk'ü katlettiğinden bahsetmektedir. Bu bilgi söz konusu kroniği okuyanlar ve tetkik edenler tarafından kullanıldığında, burada Grek alfabesiyle verilen ismin nasıl okunacağı konusu önemli bir problem olarak ortaya çıkmakta gecikmemiştir. İلمي anlamda ilk Trabzon Rum İmparatorluğu tarihini 1827'de yayımlayan Fallmerayer (1790-1861), II. Alexios'un Giresun'a kadar uzanan Türklere karşı mücadele verdiğini ve onları geriye püskürttüğünü yazarken bunun dipnot bilgisinde Panaretos'un metninin ilgili kısmının Grekçe orijinalini Latinceye aktarılmış haliyle vermiş ve burada mağlup edilen beyin adını "Kusuganın" şeklinde belirtmiştir³. Ondan uzun yıllar sonra yine Trabzon tarihinin Komnenoslar dönemini inceleyen W. Miller, 1926'da yayımlanan kitabında ilgili bahiste yenilgiye uğratılan Türk beyinin adını "Koustaga" şeklinde kaydetmiştir⁴. Panaretos'un kroniğini Rusçaya çevirerek 1905'te yayımlayan A. S. Hahonov ise ilgili metindeki Grekçe kelimeyi "Koustougan" şeklinde verir, tercüme yapan E. Uzun adı "Kustugan" şekline döndürür⁵. Türkçe olarak hangi adın bozulmuş şekli olduğu konusunda bir fikir ileri sürmeyen bu çalışmalara karşılık, bilahare bu adın Türkçe söyleniş meselesini gündeme taşıyan ve tartışmayı başlatan araştırmacı, Trabzon bölgesi üzerinde tarihi ve topografik incelemeleriyle tanınan A. Bryer'dir.

Bryer, Panaretos'un kroniğindeki Türklerle ilgili bilgilerin İngilizce çevirisini verirken bu adın "Koustouganis" şeklinde Latinize edilebilecek Grekçe aslını (Κουστουγάνης) kopyalar, alttaki dipnotunda bu Grekçe Türk adının "Küçükağa" şeklinde olması gerektiği fikrini ileri sürer⁶. Bu hususta E. Zachariadou ise buna katılmayarak adın Küç-Doğan şeklinde okunması gerektiğini yazar⁷. Onun bu okuyuş tarzı daha sonra genelleşerek konuyla ilgilenen diğer tarihçilerce de benimsenmiş görünür.

Giresun tarihi üzerine 1990'ların hemen başından itibaren yoğunlaşan çalışmalarım sırasında özellikle Giresun ile ilgili ansiklopedi maddesini kaleme alırken Giresun'un ilk olarak tehdit altında bulunduran, belki de burayı Panaretos'un belirttiği 1301'de ele geçirmiş olan bu Türkmen emirinin adının "Kuşdoğan" şeklinde okunmasının fonetik olarak uygun bulunduğunu ilk kez

³ *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, trc. A.C. Eren, haz. C. Yavuz - İ. Hacıfettahoğlu, not. İ. Tellioglu, Ankara 2011, s. 151.

⁴ *Son Trabzon İmparatorluğu*, trc. N. Süleymangil, İstanbul 2007, s. 21-22.

⁵ A. Hahonov, *Panaret'in Trabzon Tarihi*, trc. E. Uzun, Trabzon 2004, s. 66 (Bu tercümede ciddi hatalar vardır).

⁶ "Greeks and Türkmens: The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers*, XXIX (1975), s. 143'deki dipnot (Bu kısmın Türkçe tercümesi için bkz. İ. Tellioglu, "Panaretos'un Kroniği'nin Türklere İlgili Bölümleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.: 43/2003, s. 63-68. Bryer'in makalesinin tamamı ekteki Panaretos'un metniyle, notlandırılarak Türkçeye çevrilmiştir: "Rumlar ve Türkmenler: Karadeniz İstisnası", trc. S. Dinçel-M. Keçiş, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 16, Trabzon 2014, s. 177-232). F. Sümer de soru işaretli olarak Küçük Ağa adını kabul eder: *Çepniler*, İstanbul 1992, s. 13.

⁷ "Trebizond and Turks (1352-1402)", *Romania and Turks*, London 1985, s. 343 (Türkçe trc. "Trabzon ve Türkler 1352-1402, trc. M. Keçiş, *OTAM*, S: 22, Ankara 2007, s. 221-241).

belirtmiş⁸, ardından Giresun tarihinin meselelerini incelediğim 1997’de yayımlanan bir başka makalemde daha da detaylandırıp “bu adın Kuşdoğan olarak artık okunması ve kabul edilmesi gerektiğini” bazı delillerle destekleyip yazmıştım⁹. İleri sürdüğüm deliller Giresun’da Dereli’de bulunan “Kuşdoğan köyü ve kalesi”¹⁰ ile yine Bulancak’taki Kuşdoğan adlı köylerin varlığı idi¹¹. Bu köyler Giresun’a yakın ve neredeyse onunla irtibatlandırmayı uygun kılacak bir önem taşıyordu ve her iki köy de bölgenin XV. yüzyıl sonlarına kadar inen tahrir kayıtlarında yer alıyordu. Ayrıca buraya daha uzak kesimlerde de Kuşdoğan yine yer adı olarak mevcuttu: Giresun’a yakın coğrafyada, bugünkü Ordu yöresinde, Osmanlı idari teşkilatındaki adlarıyla “Habsmana, İhtiyar ve Satılmış” kazalarında üç ayrı Kuşdoğan şeklinde kayıtlı köy adı bulunuyordu¹². Söz konusu tesbitlerimin ardından bu hususta “Giresun” başlıklı ansiklopedi maddesini yazarken geç Bizans tarihinin önde gelen isimlerinden E. Zachariadou ile de mektuplaşmış ve bu okuduğum şekli ona bildirerek fikrini sormuş, o da Kuşdoğan okunmasını uygun bulduğunu ve artık bu ad üzerindeki şüphelerin tamamen dağıldığını ifade ederek benimle mutabık kaldığını yazmıştı.

Giresun yöresine gelen Türkmenlerin başında bulunan emirin adının Kuşdoğan olduğu yolunda tarafımdan yapılan bu tesbit hemen dikkati çekti ve bazı araştırmalarda atıf yapılarak kullanıldı¹³. İ. Tellioglu, Trabzon Rum Devleti’ni incelediği kitabında da Kuşdoğan adının artık yaygınlaşması gerektiği bilgisini kaleme aldığım bir yazıma atfen belirtti¹⁴. Öte yandan bölge tarihiyle ilgili çalışan bazı yabancı akademisyenler de bu bilgiye muttali olarak tartışmaya açtı. Öncelikle B. Brendemon açık isim belirtmeden ve kim tarafından okunduğunu da yazmadan Panaretos’daki bu adın Kuşdoğan değil Oğuz-Doğan olabileceğini ileri sürdü. Bu adın El-Ömeri’de geçen “Doğan-cuk” memleketiyle olan bağlantılarını da tartıştı¹⁵. Bu arada Trabzon Komnenosları ve bölgedeki Türkleşme

⁸ “Giresun”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XIV (1996), s.79.

⁹ “Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri”, *Giresun Tarihi Sempozyumu* (24-25 Mayıs 1996), İstanbul 1997, s. 22.

¹⁰ *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, 937/1530*, Ankara 1997, II, s. 750.

¹¹ Feridun M. Emecen, *Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz*, İstanbul 2005, s. 144.

¹² *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, 937/1530*, II, s. 601 (Habsmana), 602 (İhtiyar nahiyesi), 631 (Satılmış kazası).

¹³ Mesela Mehmet Bilgin bu bilgiyi ilk kullananlardandır. “Giresun Bölgesinde Türkmen Beyleri ve İskan Faaliyetleri”, *Giresun Tarihi Sempozyumu*, İstanbul 1997, s. 82.

¹⁴ *Komnenosların Karadeniz Hakimiyeti: Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon 2009, s. 75. Buna karşılık yapılan bazı çalışmalarda eski bilgilerin halen tekrarlandığı da dikkati çeker: Mesela bkz. M. Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1024-1404)*, Ankara 2013, s. 93’te III. Aleksios’un (II. Aleksios olmalı), 1301’de karadan ve denizden Türkleri kuşatıp Giresun’da onları ağır bir mağlubiyete uğrattığını belirtir, bu Türk emirinin adını Koustouganen şeklinde verir, bunun kimliğinin tam belli olmadığını söyler.

¹⁵ B. Brendemoen, *The Turkish Dialects of Trabzon. Their Phonology and Historical Development*, I, Wiesbaden 2002, s. 287, not 511. Doğançuk memleketi tabiri El-Ömeri’nin kaynakları tarafından ona nakledilmiş ve bu kesimin İlanlı valisi Timurtaş’a bağlı olduğu bilgisi verilmiştir

konusunda birçok yazı kaleme alan R. Shukurov/Şükürov, 2006'da çıkan yazısında, Giresun'da mağlubiyete uğratılan Türkmen beyinin adını muhtemelen “güçlü doğan” anlamına gelen Türkçe Güç Doğan'dan geldiğini beyan ederken bu hususu belirten 1996 tarihli makaleme atıfla, bu adın tarafımdan “Kuşdoğan diye yorumlandığını, Brendemoen'in ise bu okuyuşu anlamsız bularak Oğuz Doğan (yani Oğuz'dan doğan anlamı) ismini tercih ettiğini, kendisinin ise bunu dilbilim açısından doğru bulmadığını” yazdı. Bununla beraber makalesinde Güç Doğan şeklinde bu adı kullanmayı sürdürdü¹⁶.

Son olarak geniş kapsamlı bir Trabzon Tarihi kaleme alan S.P. Karpov da Şükürov'a benzer şeyler yazarak, yine ilgili makaleme atıfla bu adın “Kuş Doğan” şeklinde okunduğunu, B. Brendemoen'in bu okunuşu doğru bulmadığını ve kendi varyantı olan Oğuz Doğan'ı öne sürdüğünü, fakat bunun hatalı bir yaklaşım olduğunu aynen Şükürov'a benzer ifadelerle belirtti. Kendisi ise kitabında bu adı güçlü kartal anlamındaki Güç Doğan diye benimsediğini -metninde bu şekilde zikretmesi dolayısıyla- ifade etmiş oldu¹⁷. Fakat ilginç şekilde kitabın sonunda yer alan Trabzon İmparatorluğu Tarihinin Kronolojik Cetveli kısmında 1301 tarihi karşısına II. Alexios'un Giresun'da Kuş Togan Türklerine galip gelmesi gibi bir ifade kullanarak, eğer mütercim müdahalesi değilse, zımnen Kuş Doğan adına meylettiğini gösterdi¹⁸.

Bütün bu tartışma zemini ortada iken N. Demir, Hacıemiroğulları ile ilgili yazdığı ve 2002'de yayımlanan makalesinde Bryer'in Küçük Ağa okuyuşunun yerine Genç Ağa şeklini benimsemiş ve bunu Ünye'de kale yaptıran beyin adıyla özdeşleştirmişti¹⁹. Daha sonra 2007'de çıkan Hacıemiroğulları Beyliği

---

(*Mesalikü'l-Ebsar*'ın Anadolu ile ilgili kısmının çevirisi: Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I, Ankara 1991, s. 190). Timurtaş bilindiği gibi 1320'li yılların ortalarında Anadolu'da karışıklığa yol açmış sonra Mısır'a kaçmak zorunda kalmıştı. Bu münasebetle zikredilen Doğançuk adının Kuşdoğan ile irtibatlandırılması mümkün görünmemektedir.

¹⁶ R. Shukurov “Two Waves of Nomadic Migration in the Pontos The Thirteenth-Fourteenth Centuries”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 1 (Trabzon 2006), s. 35 (trc. R. Şükürov, “XIII-XIV. Yüzyıllarda Pontus'ta Konargöçerlerin İki Göç Dalgası”, *Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu'nun Türkleşme Süreci*, haz. İ. Pavli-B. Can Emir, İstanbul 2016, s. 58-59).

¹⁷ S. Pavlovic Karpov, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, trc. E. Uzun, İstanbul 2016, s. 589-90. Öncelikle Güçdoğan diye bir ad Türkçede anlamsızdır ve kullanılmış da değildir. Yalnız Harezmşahlar dairesinde F. Sümer tarafından Küşlühan/Güçlühan tarzında okunan bir unvana rast gelir (*Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, İstanbul 1999, I, 221). Bununla beraber bu adın halk lisanında kalınlaştırılarak Kuşdoğan'a çevrilmiş olması pekâlâ müm-kündür. Fakat yer adlarının bize öngördüğü okuma şekli Kuşdoğan'dır. Anlam itibarıyla bunun tahlili etimologlara düşer.

¹⁸ Karpov, *a.g.e.*, s. 808.

¹⁹ Necati Demir, “Hacıemiroğulları Beyliği”, *Türkler*, VI (Ankara 2002), s. 825. Necati Demir, Hacıemiroğulları beyleri arasında Kuşdoğan'dan sonra Çepni beyi Genç Ağa'dan söz eder, bunu da zımnen aileden biri gibi gösterir (*Hacıemiroğulları Beyliği*, İstanbul 2007, s. 59-60). Halbuki bu zat XIX. asır başlarında bölgede etkili olan, Akraz'da bir kalesi de bulunan Ünyeli Genç Ağa diye tanınan Genç Mustafa Ağa'dır ve Hacıemiroğulları ile hiçbir ilgisi yoktur (Genç Ağa için bk. Abdullah Bay, “Ünye Ayanından Genç Mustafa Ağa'nın Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S: 7 Güz 2005, s. 60-75. Yaptırtığı kale için belgelerde “Akraz'da müceddeden inşa ettirdiği kale.” ibaresi geçer: Bkz. *a.g.m.*, s.68).

adlı kitapta, Kuşdoğan Bey diye başlık açtığı ve bazı tahminlere dayalı istihraçlarına yer verdiği kısımda, Bryer'in bu adı Grekçe harflerle yazıp Latinceye çevirmediğini, İ. Tellioglu'nun metni tercüme ederken kelimenin yerini boş bıraktığını, orijinal metni göremediği için de bu adı daha önce Genç Ağa şeklinde okuduğunu, sonra Hahanov'un yukarıda bahsedilen kitabındaki metnin orijinalinden(?)²⁰ hareketle Kuşdoğan'da karar kıldığını ifade etti²¹. Fakat neredeyse 15 yıl önce tarafımdan bu hususta yapılan ve yaygın bir tartışmaya konu olan bilgilere hiç değinmedi. Üstelik yakın zamanda doğrudan Kuşdoğan Bey'i konu alan bir makalesinde de yine aynı tavrı sergiledi²².

İsim meselesi bu şekilde açıklandıktan sonra Kuşdoğan Bey'in kimliği konusuna girebiliriz. Öncelikle Kuşdoğan Bey'in 1290'lı yıllarda Giresun'a kadar uzanan vadiler boyunca Komnenoslar'ın sınır hattında akın faaliyetlerini sürdüren Türkmen beyi olduğuna hiç şüphe bulunmaz. Bu durumda onun bağımsız mı yoksa bir merkezi devlete bağlı bir kumandan mı olduğu suali ortaya çıkar. Fakat bu meseleyi açık şekilde çözecek hiçbir kaynak mevcut değildir. Onun daha sonra Hacı Emir Bey'in adıyla teşekkül ettiğini düşündüğüm Hacı Emiroğulları beylerinin ilk atalarından biri olduğuna dair bilgiler kanıtlanması mümkün olmayan bir özellik gösterir. Zira Hacı Emir Bey'in ne baba adı (Bayram Bey) ve ne de onun adı bilinen ahfadı böyle bir ad taşır. Bu bakımdan kesin deliller olmaksızın onun "Orta Karadeniz bölgesini bir daha değişmemek üzere Türk vatani yapan ve Hacıemiroğulları Beyliği'nin temellerini atan bir Türk Beyi" şeklinde kesinlik kazanmış tarihi bir gerçeği ifade eden cümlelerle tanımlamak asla uygun düşmez²³.

Hakkındaki spekülatif bir takım "çıkarım"lara dayalı bilgileri ayıklarsak geride Kuşdoğan Bey ile alakalı olarak ortada olan bilgi "Giresun'da" II.

²⁰ Halbuki Bryer'in metninde Kuşdoğan adının orijinali yer almaktadır, zaten kendisi de bunu aynı cümlede belirtmektedir. Tenakuzlarla dolu bu izahında muhtemelen metnin orijinali ile kastettiği Latince edilmiş şeklidir. Bununla beraber 25 Ekim 2018'de Arapkir'de düzenlenen Salim Çöhce, İbrahim Tellioglu, Murat Keçiç ve benim de katıldığım Hacıemiroğulları ile ilgili panelde, kimseden istifade etmediğini, metni okuyabilmek için Grekçe öğrendiğini!!! bile kalabalık bir dinleyicinin huzurunda söylemekten çekinmemiştir. Halbuki bu ismi okuyabilmek için Grekçe öğrenme zahmetine girmesine hiç gerek yoktu, çünkü zaten doğru şekilde kendisinden 15 yıl önce okunmuş ve bu okuyuş yayılıp benimsenmişti... Üstelik Hacıemiroğulları ile ilgili kitabında benim ilgili makalemin de yer aldığı Giresun Tarihi Sempozyumu'nun 1997'de basılan bildiri kitabındaki Mehmet Bilgin'in yazısına da sıklıkla atıf yapmakta olması (*Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 69, 72, 78), bu neşriyatı gördüğüne delildir ve dolayısıyla hem benim hem de bana atfen M. Bilgin'in makalesindeki Kuşdoğan adına hakikatte buradan "muttali olduğu" anlaşılır.

²¹ N. Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, İstanbul 2007, s. 56. Aynı bilgilerin tekrar edildiği bir başka kitabı: *Elik Keçisi Efsanesi ve Beşikdüzü*, Trabzon 2008, s. 62-64. Bu konuyla ilgili tenkit için ayrıca bkz. F. M. Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi. Ağasar Vadisi: Şalpaazarı Beşikdüzü*, Trabzon 2010, s.18, not. 6.

²² Necati Demir, "Orta Karadeniz Bölgesi'nin 13. Yüzyıldaki Fatih Kuşdoğan Bey", *Türk Tarihçiliğinin Asırlık Çınarı Halil İnalçık'a Armağan*, ed. M. Öz-Ş. Küçük, Ankara 2017, s. 93-104.

²³ Necati Demir, "Orta Karadeniz Bölgesi'nin 13. Yüzyıldaki Fatih Kuşdoğan Bey", s. 93.

Alexios'un ordusu karşısında mağlubiyete uğrayıp yakalandığı ve bundan hareketle de bölgede tanınmış önemli bir Türkmen beyi olduğundan ibarettir. Bu durumda akla bu bölgeyle ilgilenebilecek durumda olan veya söz konusu askeri teşkilatlanmayı gerçekleştirebilecek olan hangi Türk beyliğinin mevcut olduğu suali gelir. Bu belirlenirse o vakit Kuşdoğan Bey'in durumu biraz olsun anlaşılabilir.

Öncelikle tarihi bilgiler 1300 yılına doğru Trabzon Komnenoslarının güney ve güney batı sınırlarında Çepni bölüklerinin yoğun olarak bulduklarını ve bunların zayıflayan İlhanlı vesayeti altındaki Şebinkarahisar ve Kelkit vadisindeki beylerle ile irtibatlı olabileceklerini düşündürür. Panaretos'un kroniğinde 1313'te Maçka yöresine kadar inen Bayram Bey'in adının geçmekte olması araştırmacılara Hacıemiroğulları beyliğinin atası olmak hasebiyle bunların yörede önemli bir beylik oluşturduklarına yorulmuştur²⁴. Bununla beraber sınır hatlarında kendi namlarına hareket edebilen güçlü uç beylerinin varlığına dair karineler, geç tarihli Osmanlı tahrir kayıtlarına kadar yansımıştır. Kuşdoğan Bey'i hem Hacıemiroğulları hem de Taceddinoğulları'nın "hükmi şahsiyet" kazanmış birer beylik haline gelmelerinden²⁵ önceki bir tarihe yerleştirmek daha muhtemel gözükmektedir. Onun Canik hattında yoğunlaşan Çepni Türkmenlerine mensup olup bu bölgeye gelmiş bir askeri lider konumunda bulunduğu ve Komnenos sınır hattında güçlü bir uç teşekkülü tesis etmiş akıncı beyi olduğu görüşü şu anda "en makul tahmine" dayalı açıklama olarak ortada durmaktadır.

XV. ve XVI. asra ait tahrir defterlerindeki kayıtlar Kuşdoğan Bey ile irtibatlandırılabilir bir coğrafi mekanı bize açıklar. Eğer bu yerleşmeler onun izlerini gösteriyorsa o vakit Ordu kesimindeki Ünye, Gököy, Ordu merkez civarı, Bulancak ve Giresun/Dereli'deki Kuşluhan/Kuşluvan diye bugün yazılan ama defterlerde açık şekilde Kuşdoğan denilen köy birimlerine bakmak gerekecektir. Panaretos'un kayıtlarında Giresun merkezli haber dolayısıyla Kuşdoğan'ın adı geçtiğine göre coğrafyayı daha da daraltırsak o vakit Bulancak ve Dereli'deki iki Kuşdoğan köyü karşımıza çıkar. Bunlardan Dereli'deki köy biriminde yalçın kaya üzerinde bir kale mevcuttur ve Aksu vadisi boyunca Giresun'a inen yolu kontrol eder. Böylece bu kale ile Giresun yakınlarında akın faaliyetinde bulunan Kuşdoğan Bey'in açık ilişkisi olduğu ortaya çıkar. Kaleyi ele geçirip adını verdiği anlaşılan Kuşdoğan Bey burayı askeri bir üs haline koyup Giresun'a yönelik akın faaliyetlerini sürdürmüş olabilir. Onun 1301'de II.

²⁴ Genel olarak bkz. İbrahim Telliöglü, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Trabzon 2004, s. 147-149; İbrahim Telliöglü, *Kommenosların Karadeniz Hakimiyeti: Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, s. 76-77.

²⁵ Taceddinoğulları Niksar merkezli olarak nüfuzlarını yaymaları 1300'den sonradır (bkz. M. Oğuz, "Taceddinoğulları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI (1948), s.469-487). Hacı Emiroğulları ise yine ilk ata olarak Bayram Bey nazarı dikkate alındığından en erken 1310 dolayına inen bir tarihlendirmeyi haizdir. Beyliğe adını veren Hacı Emir Bey 1350'lerde güçlü bir bey olarak kaynaklarda arzı endam eder: Telliöglü, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, s. 147-148.

Alexios tarafından mağlubiyete uğratılmasına rağmen adının yer adlarıyla irtibatlı olarak yaşaması, bu kesimdeki önemli bir askeri lider olarak şöhreti haiz olduğuna işaret eder. Aslında tahrir kayıtları, bilhassa Giresun yakınında Batlama deresine kadar olan kesimde “bölük” tarzındaki askeri teşkilatlanmayı ve buradaki yer adlarının çoğunun da söz konusu askeri ünitenin başındaki beyin veya kumandanın adıyla anıldığını zaten göstermektedir²⁶. Bu bakımdan Kuşdoğan Bey’in bundan önce aynı şekilde sınır hattının güçlü bir askeri lideri olduğu ve yanına kalabalık Türkmen savaççıları topladığı var sayılabilir. Bunun dışında onunla alakalı kesin gibi verilen bilgilerin hiç bir tarihi değeri olmadığı kanaatindeyim.

Kuşdoğan Bey ile ilgili bir başka önemli mesele, onun Giresun civarındaki faaliyetleridir. Panaretos’un verdiği bilgide onun “Giresun’da” yenilgiye uğratıldığı yer alır. Bundan hareketle Kuşdoğan Bey’in Giresun’u ele geçirmiş olma ihtimalinin yüksek olduğunu ileri sürmüş ve onu ilk Giresun fâtihisi şeklinde anmışım²⁷. Fakat Şükürov ve ondan mülhem Karpov, buna karşı çıkarak Giresun’un Kuşdoğan Bey tarafından ele geçirilmiş olmasının muhtemel olmadığını belirtirler²⁸. Bununla beraber Panaretos açık şekilde belirtmese de Kuşdoğan’ın yenildiği yeri Giresun olarak yazar, burada müphem bir ifade kullanır. Fakat II. Alexios’un Giresun’a kadar ordusunu toplayıp gelmesi, Kuşdoğan Bey’in basit bir akın seferi düzenlemediği, Trabzon Komnenoslarının ikinci büyük kenti olan Giresun’u hedef aldığını düşündürür. Giresun’un tehdit altına girdiği ve belki de düşmüş olabileceği ihtimali kanaatime göre bu müphemiyet içinde tahmini olarak desteklenebilecek bir cihet sağlar. Kuşdoğan Bey’in akıbeti hususunda Panaretos “ele geçirildi” ifadesi dışında bir bilgi vermez. Şükürov da onun yakalandığını ve diğer Türklerin öldürüldüğünü bildirir²⁹, Karpov ise onun öldürüldüğünü yazar³⁰. Ancak bu sonuncu ifade kesinleşmiş bir bilgiye dayanmaz. Bu gibi bilgilerin sonraki kaynaklara yorumlanarak yansımış olduğu anlaşılmaktadır³¹. Ayrıca onun bu savaştan sağ çıktığı, oğlunun adının Satılmış Bey olduğu, onun Orta Karadeniz kesiminde fetihleri yürüttüğü, türbesinin ise

²⁶ Bu hususla ilgili olarak 1455 tarihli tahrir kayıtlarında askeri teşkilatlanmayı gösteren bilgiler mevcuttur. Giresun’un batısındaki bu askeri birimler “bölük” olarak ve bölge de o bölüğün başındaki şahsın adıyla adlandırılmıştır. Bk. Feridun M. Emecen, *Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabasının Tarihi Bulancak-Piraziz*, İstanbul 2015 (Genişletilmiş 2. Baskı), s. 40-42.

²⁷ Burada E. Zachariadou’nun, Livadenos tarafından Giresun’un 1341’den önceki tarihlerde bir ara Türkler tarafından fethedilmiş olduğu bilgisini verdiğini hatırlatmalıyız (“Trabzon ve Türkler”, s. 229). Panaretos 1301’e kadar böyle bir bilgiye yer vermediğine göre bu fetih için aynı tarihi yani Kuşdoğan Bey’in faaliyetini işaret etmiş olabilir.

²⁸ Şükürov, *Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu’nun Türkleşme Süreci*, s.59; S. Pavlovic Karpov, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, s. 590.

²⁹ Şükürov, *Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu’nun Türkleşme Süreci*, s. 58.

³⁰ Karpov, *a.g.e.*, s. 589’da onun yakalanıp idam edildiğini bildirir.

³¹ Bu olaya sadece Panaretos’un değil, Lazaropoulos (XIV.yy), Sgouropoulos (XIV.yy) Choniades (XIV.yy. öncesi) ve Bessarionos (XV. yy)’un da yer verdiğine dair bkz. Karpov, *a.g.e.* s. 590.

Mesudiye'ye bağlı Kale köyde olduğu da ileri sürülmektedir³². Bunların da hayli abartılı tahminden öte gitmediği açıktır.

Sonuç itibarıyla Kuşdoğan Bey'in tarihi kimliği konusunda sarıh bilgiler yoktur. Onun Hacıemiroğullarının atası olup olmadığı hususu kaynaklara dayalı olarak belirlenemez durumdadır. Bununla birlikte Giresun yöresinde bir uç teşkil ederek askeri faaliyetlerde bulunan ve adı kaynaklarda bu anlamda geçen ilk askeri lider/emir olduğu söylenebilir. Yer adlarından hareketle de faaliyet alanı itibarıyla Canik yöresinden Aksu vadisine kadar geldiği ve bu vadiden aşağı indiği Giresun etrafında kuvvetli bir askeri bölge oluşturduğu kuvvetle vurgulanabilir. Fakat onun 1279-1297 arasında Orta Karadeniz bölgesindeki fetihleri yürütüp planladığı, ayrıca ahfadının bölgede bilahare etkili olan diğer Türkmen beyleriyle bağlantısı bulunduğu hususunda müdellel bir karine yoktur. 1313 yılında Hacı Emir Bey'in babası Bayram Bey'in Maçka'da otlaklara saldırdığı bilgisi³³, Kuşdoğan Bey'in onunla irtibatlı olarak organize bir şekilde hareket etmiş olma ihtimalini ortaya koyar. Fakat onun Bayram Bey ile olan bağı konusuna açık bir ışık tutmaz. Ama adının yer adlarında yaşatılması bilinen ve adı duyulmuş bir bey olduğunun göstergesi olarak mütalaa edilebilir. Bunun dışındaki bilgiler ne yazık ki kat'iyetle doğrulanamayacak olan hayli spekülatif tahminlerden ibarettir.

EK: Kuşdoğan Bey Adının Okunuşu ile İlgili Tekliflerin Seyri

Müellif	Okunma Tarihleri	Okunuşlar
Fallmerayer	1827	Kusuganın
W. Miller	1926	Koustaga
Hahonov	1905	Koustougan (E. Uzun bunu Kustugan şeklinde yazmış)
Bryer	1975	Küçük Ağa
Zachariadou	1977	Küç Doğan
F. Sümer	1992	Küçük Ağa
F. Emecen	1996	Kuşdoğan [Buna atfen: M. Bilgin (1997); İ. Tellioglu (2009)]
B. Brendemon	2002	Oğuz Doğan (F.Emecen'e atfen Kuşdoğan okunuşuna itiraz ederek)
N. Demir	2002	Genç Ağa
R. Şükürov	2006	Güç Doğan (F.Emecen'e atfen Kuşdoğan yerine teklif)
N. Demir	2007	Kuşdoğan
M. Keçiş	2013	Koustouganen
S. P. Karpov	2016	Güç Doğan/ Kuşdoğan

³² Demir, *Hacıemiroğulları Beyliği*, s. 60.

³³ Şükürov, *Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu'nun Türkleşme Süreci*, s.59-60.

KAYNAKLAR

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, 937/1530, Ankara 1997, II.

BAY, Abdullah, “Ünye Ayanından Genç Mustafa Ağa'nın Siyasi ve İktisadi Faaliyetleri”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, sy. 7 Güz 2005, s. 60-75.

BİLGİN, Mehmet, “Giresun Bölgesinde Türkmen Beyleri ve İskan Faaliyetleri”, *Giresun Tarihi Sempozyumu*, İstanbul 1997, s. 77-109.

BRENDEMOEN, Bernt, *The Turkish Dialects of Trabzon. Their Phonology and Historical Development*, I, Wiesbaden 2002.

BRYER, ANTHONY, “Greeks and Türkmens: The Pontic Exception”, *Dumbarton Oaks Papers*, XXIX (1975), 113-148.

DEMİR, Necati, “Hacıemiroğulları Beyliği”, *Türkler*, C: VI, Ankara 2002, s. 824-829.

DEMİR, Necati, “Orta Karadeniz Bölgesi'nin 13. Yüzyıldaki Fatih Kuştoğan Bey”, *Türk Tarihçiliğinin Asırlık Çınarı Halil İnalçık'a Armağan*, ed. M. Öz-Ş. Küçük, Ankara 2017, s. 93-104.

DEMİR, Necati, *Hacıemiroğulları Beyliği*, İstanbul 2007.

EMECEN, Feridun M., *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi. Ağasar Vadisi: ŞalpazarBeşikdüzü*, Trabzon 2010.

EMECEN, Feridun M., *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz*, İstanbul 2005.

EMECEN, Feridun M., “Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri”, *Giresun Tarihi Sempozyumu* (24-25 Mayıs 1996), İstanbul 1997, 19-24.

EMECEN, Feridun M., “Giresun”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XIV (1996), 78-84.

FALLMERAYER, Jakob Philipp, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, trc. A.C. Eren, haz. C. Yavuz - İ. Hacıfettahoğlu, not. İ. Telliöğlu, Ankara 2011.

FATSA, Mehmet, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun (Sosyal ve Ekonomik Hayat)*, Ankara 2010.

HAHANOV, A., *Panaret'in Trabzon Tarihi*, trc. E. Uzun, Trabzon 2004.

KARPOV, Sergey Pavloviç, *Trabzon İmparatorluğu Tarihi*, trc. E. Uzun, İstanbul 2016.

KEÇİŞ, Murat, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1024-1404)*, Ankara 2013.

KEÇİŞ, Murat, “Trabzon Rum İmparatorluğu Tarihçisi Panaretos ve Eseri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 12 (Trabzon 2012), 25-38.

MİLLER, William, *Son Trabzon İmparatorluğu*, trc. N. Süleymangil, İstanbul 2007.

OĞUZ, M. “Taceddinoğulları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C: VI (1948), s.469-487.

SHUKUROV, Rustam, “Two Waves of Nomadic Migration in the Pontos The Thirteenth-Fourteenth Centuries”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 1 (Trabzon 2006), 29-43.

SÜMER, Faruk, *Çepniler*, İstanbul 1992.

ŞÜKÜROV, Rüstem, *Türk Bizans İlişkileri ve Anadolu'nun Türkleşme Süreci*, İstanbul, 2016.

TELLİOĞLU, İbrahim, “Panaretos’un Kroniği’nin Türklerle İlgili Bölümleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S: 43/2003, s. 63-68.

TELLİOĞLU, İbrahim, *Kommenosların Karadeniz Hâkimiyeti: Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon, 2009.

TELLİOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, Trabzon 2004.

YÜCEL, Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I, Ankara 1991.

ZACHARİADOU, Elizabeth A., “Trebizond and Turks (1352-1402)”, *Romania and Turks*, London 1985, 333-358.